

Kinderen en arbeid: onverzoenbaar of toch niet?

Bart De Wilde

Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB)

In 1998 pleitten Karl Hanson en ik in een opiniestuk in *De Morgen*¹ voor het horen van werkende kinderen en jongeren in het debat over kinderarbeid. Ons standpunt lokte felle reacties uit. Sommige van die werkende kinderen en jongeren pleiten immers veeleer voor een aanpassing van hun arbeid dan voor de afschaffing ervan. Voor een aantal mensen is dat ondenkbaar. Zij bekijken het debat vanuit een West-Europese bril: onze eigen geschiedenis zou de wenselijkheid en haalbaarheid van de afschaffing van kinderarbeid ondersteunen. In dit artikel wil ik daar een paar kritische kanttekeningen bij maken.

Eenzijdige benadering

In de discussie van vandaag over het wereldwijd afschaffen van kinderarbeid wordt door de voorstanders van afschaffing dikwijls verwezen naar onze geschiedenis. Steeds opnieuw wordt via boeken of tentoonstellingen gewezen op de onmenselijkheid van de kinderarbeid in het verleden.

Als medewerker van een historische instelling als het AMSAB word ik dikwijls geconfronteerd met vragen naar dergelijk historisch materiaal over kinderarbeid in België. Steeds opnieuw valt het mij op dat daarbij wordt gezocht naar één bepaald aspect van de kinderarbeid: ellende en uitbuiting. Uit een zeer breed aanbod van bronnen wordt een zeer eenzijdige selectie gemaakt.

Illustratief daarvoor is het steeds weerkerend gebruik van de getuigenis van Pol De Witte (1848-1929), Gents arbeider en pionier van de arbeidersbeweging. Uit zijn autobiografie wordt telkens een alles behalve mooie beschrijving opgenomen van zijn eerste werkdag in een Gentse katoenspinnerij. Deze beschrijving dient als illustratie van hoe ellendig het werk was voor beginnende kind-arbeiders. Men vergeet daarbij te vermelden dat deze passage zijn kortstondig verblijf (één dag) in de spinnerij betreft en dat een aantal bladzijden verder een andere gelijkaardige ervaring als bijzonder positief werd geëvalueerd. De volgende dag begon de 11-jarige Pol immers

als kleermakersgast te werken en daarover vertelde hij het volgende: "Het zal zeker niemand bevreemden dat dit leventje mij veel beter beviel dan dat op de fabriek. Ja, het viel zo goed in mijn smaak dat ik met medelijden op de vroegere schoolmakkertjes die nog naar school moesten begon neer te zien."²

Eenzelfde fenomeen doet zich voor bij het verzamelen van beeldmateriaal. Opnieuw wordt zeer selectief gezocht naar hetgeen men eigenlijk wil bewijzen. Enkel de meest misereabele afbeeldingen worden geselecteerd. 'Anderssoortig' beeldmateriaal – met lachende, fiere kind-arbeiders – wordt steevast genegeerd. Opvallend is dat dit soort materiaal als 'niet representatief' wordt bestempeld. Eigenlijk bedoelt men dan 'niet ellendig genoeg'.

Bij het beeldmateriaal komt daar bovendien nog een dimensie bij. Het wordt immers geacht objectief te zijn en waarheidsgetrouw de werkelijkheid weer te geven. We mogen echter niet vergeten dat achter dit zogenaamd 'neutraal en objectief' materiaal dikwijls campagnes schuilgaan. Het mooiste en bekendste voorbeeld daarvan is het werk van fotograaf Lewis Hine in de Verenigde Staten. Deze beroepsfotograaf werd in 1908 aangezocht door de National Child Labor Committee om een reportage te maken ter ondersteuning van een campagne voor het verbod op kinderarbeid aldaar.

Hine ensceneerde zijn foto's niet echt, maar

zocht uiteraard, met het oog op zijn opdrachtgever, zeer doelgericht naar die situaties die afschaffing rechtvaardigden. Wie vandaag enkel die foto's gebruikt en het voorstelt alsof kinderarbeid enkel daaruit bestond, doet de waarheid geweld aan.

In België wordt dikwijls gebruik gemaakt van één bepaalde historische foto. Het betreft

Wie vraagt naar historisch materiaal over kinderarbeid in België, is vaak op zoek naar één bepaald aspect van de kinderarbeid: ellende en uitbuiting. Uit een zeer breed aanbod van bronnen wordt over het algemeen een zeer eenzijdige selectie gemaakt.

een foto uit 1906 waarop jonge textielarbeiders staan afgebeeld in 2 groepen: één in werklunje en de andere in zondagse kledij. Enkel de bijhorende pancartes en niet de kledij zelf verraden het onderscheid. De ondertitel van deze illustratie luidt steevast: «Landelijke betoging tegen de kinderarbeid, 1906». De betreffende foto is echter een geënceneerd propagandamiddel van de vakbeweging ter ondersteuning van hun – overigens zeer terechte – eis om vermindering van werkuren voor alle arbeiders en dus niet voor de afschaffing van kinderarbeid.

Andere veel gebruikte illustraties zijn de door Lefébure gemaakte foto's bij de sociale enquête van August De Winne (1861-1935) *Door Arm Vlaanderen*. Deze oud-onderwijzer en journalist van *Le Peuple* trok in 1901 door Vlaanderen met het opzet er de ellende en apathie te beschrijven, om zo de lezers van de Franstalige socialistische krant ervan te overtuigen de algemene staking ten voordele van het algemeen stemrecht uit te stellen. Bij het gebruik van dit «zeer gekleurd tijdsdocument»³ moet men daar wel degelijk rekening mee houden.

Niet alleen kommer en kwel

Doorgaans wordt voor publicaties over kinderarbeid enkel en alleen een beroep gedaan op bovenstaande voorbeelden. Het creëert één bepaald beeld van kinderarbeid: niets dan kommer en kwel. Hoe gerechtvaardigd het

gebruik van dergelijk materiaal ook is – het toont facetten van kinderarbeid die in veel gevallen actie rechtvaardigden –; het belet ons een juiste globale visie op het fenomeen. Kinderarbeid voorstellen als louter ellende en uitbuiting is fundamenteel oneerlijk.

Het hogervermelde citaat van Pol De Witte toont al aan dat ook andere informatie over

kinderarbeid te vinden is. Uit zijn beschrijvingen over zijn arbeid als kleermakersgast komt een heel ander beeld naar voor. Zijn arbeid is aangepast aan zijn

leeftijd en is een onderdeel van een langzaam groeiproces. Zijn beschrijvingen over de gesprekken met zijn werkgever en de andere leerjongens aan de kleermakerstafel zijn bijna idyllisch. Er restte tijd voor ontspanning, kattekwaad en scholing. Zijn ervaringen als arbeider staan Pol De Witte geenszins zijn latere ontwikkeling tot een kritische persoonlijkheid in de weg.

Ook uit andere getuigenissen blijkt dat voor velen arbeid niet gelijk stond aan misbruik. Arbeid komt eruit naar voor als veel meer dan dat. Het kon een middel zijn tot zelfredzaamheid, verantwoordelijkheidszin bijbrengen en iemand eigenwaarde bezorgen. Arbeid kon voor sommigen zelfs emanciperend werken.

Die eigenschappen werden ook door sommige pedagogen uit die periode erkend. Zij trachtten net omwille van het educatieve aspect van arbeid in hun pedagogiek arbeid en ontwikkeling te verzoenen. Paul Robin (1837-1912) bijvoorbeeld werkte een dergelijk project uit: de «integrale instructie». Zijn kritiek op het steriele onderwijs zoals het zich toen ontwikkelde spreekt voor zich: «L'enseignement doit rompre avec les méthodes actuelles qui laissent exister, sans grande préoccupation, une longue file d'élèves apathiques ou ennemis du travail et préparent l'avenir des hommes inutiles ou nuisibles.»⁴

Kinder- of jongerenarbeid betekende voor velen dus wel degelijk meer dan ellende en

uitbuiting. Toch kwam in de loop van de 19de eeuw langzaam de klemtoon te liggen op de meest ellendige kant ervan. De geschiedenis van die evolutie werd nog niet geschreven, maar is eigenlijk bijzonder relevant.

Geschiedenis van de beeldvorming

Arbeid door kinderen of vrouwen was voor de 19de eeuw nooit echt een aandachtspunt. Niemand stelde er vragen bij. Pas in de loop van de 19de eeuw kwamen kinderen en vrouwen die werkten langzaam in de focus. Naar het einde van de eeuw werd die relatie bovendien geproblematiseerd om ten slotte te resulteren in een verbod op kinderarbeid. De achterliggende mechanismen van deze evolutie zijn divers. Zo was er de groeiende impact van de statistiek op beleid en maatschappij. Nog in het begin van de 19de eeuw werd in de schaarse industrietellingen slechts het totaal aantal arbeiders per beroepsbezigheid opgenomen, zonder onderscheid naar leeftijd of geslacht. Pas met de ontwikkeling van de moderne statistiek vanaf de jaren '40 van vorige eeuw werden

niet langer arbeiders geteld, maar werd deze groep onderverdeeld naar sekse en leeftijd. Kind-arbeiders én arbeidsters werden op die manier kwantitatief onderscheiden groepen.

Precies die groepen van werkende kinderen en vrouwen werden vervolgens door middel van sociale en medische enquêtes apart onderzocht. Belangrijk daarbij waren de gelijktijdige veranderingen in het kind- en vrouwbeeld. Kinderen en vrouwen werden van nature uit eigenschappen als zacht en lief toegekend. Eigenschappen die blijkbaar niet te verenigen waren met betaalde arbeid. Die onverenigbaarheid werd door de uitvoerders van sociale enquêtes bevestigd. Zo zorgden, volgens hun onderzoeken en rapporten, bijvoorbeeld voornamelijk de kinderen en de vrouwen voor problemen op moreel vlak op de werkvloer. Daarbij werden de feiten zelf niet problematisch geacht, maar de veronderstelde invloed van die feiten op kinderen en vrou-

wen en hun latere ontwikkeling. Scheiding, afscherming en bescherming waren de conclusies die men er aan koppelde⁵.

De beschermingsgedachte ten opzichte van kinderen en vrouwen won zeer snel veld. In 1869 lanceert een goedmenend mannelijk volwassen auteur in de inleiding van zijn brochure ter verdediging van de afschaffing van kinderarbeid een oproep om in navolging van de "Association protectrice des animaux" een "Société pour la protection des enfants" op te richten⁶. Kinderen, dieren en vrouwen waren verworpen tot onmondige, te leiden en te beschermen groepen. Als goede huisvaders bepaalden volwassen mannen wat goed was voor hen. Het mannelijke en volwassen paternalisme vierde hoogtij.

De parallellen tussen kinderarbeid en vrouwenarbeid zijn uiterst zinvol en bijzonder verhelderend. Beide thema's werden trouwens door tijdgenoten zelf aan elkaar gelinkt. Niet

Dat vrouwenarbeid uiteindelijk niet werd afgeschaft, is het gevolg van de emancipatiestrijd van een aantal mondige vrouwen. Voor de kinderen nam niemand het op en zichzelf werden nooit gehoord.

voor niets waren de eerste wettelijke beperkingen van de kinderarbeid slechts een onderdeel van een groter geheel, met name de bescherming van de vrouwen- en kinderarbeid (1889). Dat vrouwenarbeid uiteindelijk niet werd afgeschaft, is het gevolg van de 'emancipatie'strijd van een aantal mondige vrouwen. Voor de kinderen nam niemand het op en zichzelf werden nooit gehoord. Voor hen bleef een obsessieve beschermingsgedachte gelden.

Over de hoofden van de kinderen heen

Naar het einde van de 19de eeuw waren alle voorwaarden om tot afschaffing over te gaan vervuld. Het gangbare beeld over kinderarbeid was verengd tot mishandeling, uitbuiting en geweld. Algemeen werd aanvaard dat kinderen onmondige, weerloze wezens waren die tegen onrecht en uitbuiting dienden beschermd te worden.

Economisch en arbeidsmatig gezien deden zich nogal wat verschuivingen voor. De disciplinerende van de mannelijke arbeiders werd in deze periode min of meer voltooid. Hierdoor werden kinderen, die geacht werden beter te gehoorzamen en voor minder last te zorgen, minder belangrijk voor de werkgevers. De opkomst van toptechnologieën vereiste meer geschoolde arbeiders. Door de bepalingen van de sociale wetgeving werd het aannemen én op een degelijke manier opleiden van kind-arbeiders financieel minder aantrekkelijk voor de werkgevers. De stijging van de lonen maakte het voor gezinnen minder noodzakelijk meer dan één of twee verdieners te tellen. De arbeidersbeweging, die stilaan een factor van belang werd, stelde al haar vertrouwen in de emancipatorische waarde van het onderwijs⁷. Arbeidersorganisaties als vakbewegingen waren typisch mannelijke volwassen bastions, die steeds vaker beducht waren voor de concurrentie van zowel vrouwen als kinderen op de arbeidsmarkt.

Naast al deze voorwaarden was het ook belangrijk dat de kinderen en jongeren zelf geen spreekrecht gegund was. De aan de afschaffing voorafgaande discussie werd enkel door volwassenen gevoerd. In geen enkel geval werden kinderen of jongeren erbij betrokken. Volwassenen traden volkomen in de geest van het heersende paternalisme op als hun spreekbuis. Noch in de parlementaire enquête-com-

---

Over de thematiek van dit artikel gaat volgend jaar (15-17 november 2000) in Parijs een internationale conferentie door: "Rethinking Childhood. Working Children's Challenge to the Social Sciences". Het belooft een boeiende confrontatie te worden.

---

missie van 1886 die aan de basis lag van de eerste wetgeving in verband met kinderarbeid, noch in de talrijke debatten werd één kind of jongere gehoord. Opsommingen van misbruik en ellende volstonden om een totaal verbod in te stellen. Dat men op die manier misschien samen met het badwater ook het kind weggooid, kwam nooit ter sprake.

En de kinderen zelf? Over hun opvattingen kan men slechts onrechtstreeks iets te weten komen. Een mogelijk middel daartoe zou onderzoek naar toenmalige zogenaamde kinderstakingen zijn. Een grondige analyse van de omstandigheden, de motieven, de eisen en de afloop van dergelijke stakingen zou daarvoor nuttig zijn. Het relaas van alvast één dergelijk voorbeeld is veelzeggend. In Sint-Niklaas legden in 1894 de kinderen uit een breigoedfabriek het werk neer. Onmiddellijk werden onderhandelingen gestart tussen de werkgevers en de ouders van de kinderen. Naast de directe eis om minder lang te moeten werken (aanpassing van hun arbeid), vroegen de kinderen ook zelf gehoord te kunnen worden in de werkrechtshraden wanneer er betwistingen waren. De volgende dag reeds hernamen de kinderen het werk, nadat zij garanties gekregen hadden om minder lang te moeten werken. Over het al dan niet gehoord worden in de werkrechtshraad was de werkgever niet bevoegd. Deze vraag werd dan ook niet behandeld⁸.

Wat voorlopig opvalt, is dat kinderen nooit zelf om afschaffing vroegen. Stakingen noch betogingen werden georganiseerd om zulk een eis kracht bij te zetten. Wel waren er stemmen om onderwijs te kunnen volgen, minder lang of in veilige en gezonde omstandigheden te kunnen werken. Gerechvaardigde eisen die mistoestanden aanklaagden, maar op zich geen afschaffing rechtvaardigden. Het vaststellen of aanklagen van misbruik kan op zich immers geen verbod legitimeren, anders zou de arbeid in zijn geheel moeten worden verboden. Enkel in het geval van kinderen en jongeren ging men over tot die drastische maatregel, ongetwijfeld 'voor hun eigen bestwil'.

Lessen uit de geschiedenis

Wat is het nut van bovenstaande analyse voor het hedendaags debat over kinderarbeid? Eén belangrijke consequentie is alvast dat het niet langer onzinnig is werkende kinderen zelf aan het woord te laten. Wat zij ons te vertellen hebben over hun arbeid lijkt meer dan ooit zinvol. Wanneer organisaties van werkende kinderen, de zogenaamde NAT's ("Ninos, Ni-

nas y Adolescentes Trabajadores”), ijveren voor aangepast werk, aangepaste kansen of voor bijvoorbeeld loonafspraken, verschillen die eisen niet veel van de eisen van de volwassen arbeiders uit het verleden. Moeten wij juist niet luisteren naar hun vraag naar aangepaste spel mogelijkheden, ontwikkelingsmogelijkheden, enzovoort, en daarop inspelen?

De analyse bevat trouwens ook voor ons zinvolle elementen. Ze biedt ons de kans onszelf en onze situatie te bevragen. Onze beschermingsdrang ten aanzien van kinderen en jongeren lijkt steeds meer problemen op te leveren. Monddode kinderen en jongeren zijn nog de enige groepen voor wie steeds weer de geringste vorm van misbruik een verbod rechtvaardigt. Denk maar aan drugs, seksualiteit of megadancings⁹. Jarenlang als evident beschouwde opvattingen over kinderen en jongeren worden op die manier in vraag gesteld.

Is de situatie van onze kinderen en jongeren vandaag het ideaal waarnaar wij streefden? Is ons onvoorwaardelijk geloof in het onderwijs als hét emancipatiemiddel nog altijd gegrond? Is het onderwijs in sommige gevallen niet verworden tot de niet-betaalde arbeid van de 20ste eeuw? Laat ons bij het zoeken naar antwoorden deze keer wel de kinderen en jongeren zelf aan het woord laten. Ook al lijkt wat zij zeggen soms niet met onze ideeën te stroken.

- 1/ Bart De Wilde en Karl Hanson, Kinderen en arbeid: "Zwijgt als de grote mensen spreken!", in *De Morgen*, 17 juni 1998, p.2.
- 2/ Pol De Witte, *Alles is omgekeerd. Hoe de werklieden vroeger leefden. 1848-1918*, Leuven, 1986, p.68.
- 3/ Guy Van Schoenbeek, Het Vlaamse Novecento van August De Winne, in *AMSAB-Tijdingen*, I 1982, nr.2, p.145.
- 4/ Paul Halens, *Dolen of dwalen. Paul Robin (1837-1912) pedagoog - anarchist - vrijmet-selaar*, VUBPRESS, Brussel, 1999, p.15.
- 5/ Deze evolutie is niet enkel van belang voor de relatie kinderen en arbeid, maar werkte ook in op andere maatschappelijke thema's. In het pas verschenen boek van Jenneke Christiaens wordt de geboorte van de jeugd delinquent gezien tegen eenzelfde achtergrond. Het uiteindelijke resultaat van deze evolutie was de wet

op de kind bescherming (1912). Jenneke Christiaens, *De geboorte van de jeugd delinquent (België, 1830-1930)*, VUBPRESS, Brussel, 1999, 430 pp.

- 6/ Pierre Limbourg, *La réforme du travail des enfants*, Liège, 1869, p.1.
- 7/ Baudouin Groessens, *Socialisme et enseignement en Belgique. Fin XIXe - début XXe siècle: Genèse d'une idéologie scolaire réformatrice*, ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, UCL, 1997, 206 pp.
- 8/ *Het Volk*, 27 januari 1894.
- 9/ "Het beleid dat gevoerd werd, strafte dan ook de hele groep. Het is alsof je voetbalwedstrijden zou afschaffen omdat een kleine minderheid van de supporters hooligans zijn. Zoiets is met het voetbal blijkbaar niet mogelijk, met megadancings echter wel. Dit laatste heeft mogelijks te maken met het feit dat het bij megadancings om jongeren gaat. Ingrijpen wordt hier makkelijker toegelaten gezien t.a.v. jongeren toch nog steeds een sterke beschermingsgedachte heerst". Conny Vercaigne, Laat de jongeren met rust, *Samenleving en politiek*, jg.5, 1998, nr.6, p.7.